

Mensen kunnen hun problemen zelf oplossen, met wat hulp van hun sociale omgeving. Zelfredzaamheid en eigen kracht. En professionele hulp voor wie echt niet zonder kan. Ondertussen wordt langzaam maar zeker de verzorgingsstaat afgebroken. Evelien Tonkens onderzocht wat dit overheidsbeleid voor de burger betekent.

Hoogleraar actief burgerschap
Evelien Tonkens:

Schaamte

Die schaamte komt volgens Tonkens niet uit de lucht vallen, maar is in de hand gewerkt door het beleid van de overheid. 'De verzorgingsstaat was heel succesvol in het wegnemen van schaamte. De gedachte was: Jij kunt het niet helpen dat je zorg nodig hebt, je hebt recht op hulp en met z'n allen zijn we solidair om dat te bekostigen.' Maar dat is een redenering die in rap tempo tot het verleden gaat behoren. 'De boodschap die zorgvragers nu meekrijgen is: Heb je eigenlijk wel hulp nodig? Kun je het niet zelf oplossen? Heb je al een beroep gedaan op familie en dergelijke? Dat is een heel andere toon. In een aantal onderzoeken zien we dat dit wantrouwen aankomt bij de mensen. Ze kruipen in hun schulp en schamen zich.' Aan die schaamte wordt vanuit de politiek actief bijgedragen. Bijvoorbeeld door te suggereren dat mensen vanuit de AWBZ allerlei dingen krijgen die ze niet nodig hebben. De AWBZ heeft daardoor volgens Tonkens ten onrechte een slecht imago gekregen. Ook is er volgens haar te weinig moreel onderhoud gepleegd aan de verzorgingsstaat. 'Ik bedoel, dit gaat over geluk en pech in het leven, over de kwetsbaarheid van het bestaan en over solidariteit vanuit de samenleving. Maar wat we de laatste tijd horen is dat mensen klaplopers zijn. En dat ze heel veel zelf blijken te kunnen wanneer je voorzieningen weghaalt.'

Retoriek

De politiek verpakt de herziening van de verzorgingsstaat in retorische termen. 'Er is zoveel blijheid over het verhaal van eigen kracht en zelfredzaamheid. Iedereen vindt het een briljante gedachte. Vooral omdat je denkt dat het de ander is

die niet genoeg eigen verantwoordelijkheid neemt.' Tonkens noemt het een warrige boodschap die uitgezonden wordt. 'Het kan zijn dat je oprecht vindt dat de zorg anders georganiseerd moet worden. Het kan ook zijn dat je bezuinigingen op de verzorgingsstaat noodzakelijk vindt. Maar het eerste wat de overheid en de politiek moeten doen, is eerlijk zijn. Welke van deze twee bedoel je nou: veranderen of bezuinigen?'

Geen protest

Schaamte maakt passief en leidt niet tot protest, merkt Tonkens op. Dat verklaart volgens haar het uitblijven van massaal protest tegen de ingrijpende herziening van de verzorgingsstaat. Een andere verklaring is dat de veranderingen in kleine stapjes gaan. 'Hier de eigen bijdrage wat opgeschroefd, daar de IQ-grens iets omhoog: Wie elke maatregel afzonderlijk bekijkt, krijgt de indruk dat het wel meevalt.' En het zijn vaak vrij technische wijzigingen. Wat maakt het uit dat de zorg van de AWBZ naar de WMO gaat, denk je als gemiddelde burger al gauw. 'Maar het maakt natuurlijk een enorm verschil. Het gaat om het verlies van rechten. En in de loop van vijftien jaar gaat het om een totale verbouwing van de verzorgingsstaat.' En die beperkt zich niet tot de zorg. Ook de bibliotheek, het buurthuis, het wijkbeheer, de arbeidsre-integratie en de jeugdhulpverlening gaan op de schop.

Zwaar beknibbeld

Een vereniging als KansPlus heeft volgens Tonkens een belangrijke voorlichtende taak. 'KansPlus moet de samenleving duidelijk maken wat het betekent om een familieled met een verstandelijke beperking te hebben en wat dat van de

samenleving vraagt. Je bent er niet met een beetje ondersteuning in familiekring.' Voor ouders is dat vanzelfsprekend, maar burgers die nooit met deze mensen te maken krijgen hebben vaak geen idee. Met name op werk en dagbesteding zal zwaar beknibbeld worden, zegt Tonkens. 'Ik vind het heel zorgelijk dat de dagbesteding straks geen recht meer is. Misschien is het wel mogelijk om daar vanuit de WMO op een goede manier vorm aan te geven. Maar dan moet dat wel deskundig gebeuren. Het kan niet zo zijn dat je als gemeente alle doelgroepen op één hoop gooit en mensen met een beperking samen met anderen dagbesteding geeft.'

Publiek debat

Terwijl de verzorgingsstaat door de overheidsmaatregelen van de afgelopen jaren ingrijpend verandert, wordt de indruk gewekt dat er niet zoveel aan de hand is. Als wetenschapper ziet Evelien Tonkens het als haar wetenschappelijke taak om de gevolgen van deze maatregelen in beeld brengen. Daarnaast vindt ze – het bloed kruipt bij de oud-politica waar het niet gaan kan – dat het hoog tijd wordt voor een publiek debat. 'Stapje voor stapje wordt de verzorgingsstaat afgebroken. Maar we hebben als Nederlanders nooit in gezamenlijkheid een besluit genomen of dat ook willen. Dat ging bij de marktwerking in de publieke sector ook al mis. Toen de banken omvielen en woningcorporaties door derivatenhandel failliet dreigden te gaan, kwam bij het grote publiek het besef dat dit ons is overkomen. We moeten het debat over de toekomst van de verzorgingsstaat voeren. Het is nog niet te laat. Nog net niet.'

'Mensen kruipen in hun schulp en schamen zich'

'Veel mensen weten niet wat het voor ouders betekent om een kind met een verstandelijke beperking te krijgen, dat een leven lang zorg nodig heeft', zegt Evelien Tonkens, bijzonder hoogleraar actief burgerschap aan de Universiteit van Amsterdam. 'Tot voor kort gaf dat ook niet. Voor velen was de zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking een ver-van-hun-bedshow. Maar het was tenminste aardig goed geregeld. Daar hadden we de verzorgingsstaat voor.' Die verzorgingsstaat wordt op dit moment echter stukje bij beetje afgebroken. Burgers moeten eigen verantwoordelijkheid nemen, in hun kracht gaan staan en meer voor elkaar over hebben. Zo heet dat in beleidstaal. Volgens de overheid

moeten mensen die zorg nodig hebben dit eerst zelf proberen op te lossen. Ze worden geacht een beroep te doen op hun omgeving, die zich vanuit een gevoel van gemeenschapszin en affectie vrijwillig voor hen inzet. Pas in tweede of derde instantie kan een hulpbehoevende burger professionele zorg en ondersteuning krijgen.

Affectief burgerschap

Evelien Tonkens onderzocht samen met hoogleraar sociologie Jan Willem Duyvendak wat deze veranderingen betekenen, zowel voor de burger die zorg nodig heeft als de burger van wie zorgzaamheid verwacht wordt. Dit jaar verschenen naar aanleiding van dit onderzoeksprogramma twee

boeken: 'Als meedoen pijn doet. Affectief burgerschap in de wijk' en 'De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid'. Vanuit het onderzoek werden mensen gevolgd die sinds 2009 als gevolg van het kabinetsbeleid minder of geen begeleiding vanuit de AWBZ kregen. Schaamte speelt bij hen een grote rol, constateert Tonkens. 'Mensen geven bijvoorbeeld aan dat ze dat niet tegen hun familie vertellen dat ze minder recht hebben op zorg. Ze willen hun omgeving niet belasten met hun zorgvraag. Daarom verbergen ze die zoveel mogelijk en doen ze alsof er niets veranderd is.'